

Kansainvälisen suojelun periaatteista ei voi alaikäisten kohdalla tinkiä

Mirja Piitulainen

Turvapaikkaa hakevat lapset ovat osa globaaleja muuttovirtoja. Lapset liikkuvat siirtolaisina sekä Euroopan sisällä että maanosien välillä, vapaaehtoisesti tai pakotettuina. Virallisen siirtolaisuuden ohella siirtolaisuus voi olla epävirallista, jolloin se ei näy viranomaisten tilastoissa. Lapset voivat alun alkaen olla liikkeellä ilman vanhempiaan tai muita huoltajiaan, tai he voivat joutua eroon heistä matkan varrella. Ruotsi, Saksa ja Norja vastaanottavat eniten ilman vanhempiaan turvapaikkaa hakevia lapsia Euroopassa. Ruotsiin saapui vuoden 2015 aikana 35 000 lasta ilman vanhempiaan, Saksaan lähes 20 000 ja Norjaan alle 5000. Suomessa Maahanmuuttovirasto rekisteröi 3024 lasta ilman vanhempiaan turvapaikanhakijaksi samana vuonna. Tämä on yli kymmenkertainen määrä vuoteen 2014 verrattuna

Tässä Näkökulma-tekstissä kuvaan turvapaikkaa hakevien lasten oikeudellista asemaa yhtäältä huoltajien kanssa ja toisaalta ilman huoltajia saavuttaessa sekä turvapaikkaprosessiin erityisesti lasten oikeuksien kannalta liittyviä haasteita ja ongelmakohtia.

Lasten oikeuksien lainsäädännöllinen perusta

Lasten oikeudellista asemaa säädellään Suomessa turvapaikkaprosessin aikana sekä kansainvälisten sopimusten ja standardien että kansallisen lainsäädännön tasolla.

Lapset ovat haavoittuva ryhmä, jonka globaaliin liikkumiseen liittyy riski hyväksikäyttöön ja ihmiskauppaan niin ennen lähtöä, matkalla ja siirtymien aikana kuin myös matkan määränpäissä. Erityisen haavoittuvuuden takia lasten aseman huomioimisesta on erikseen säädetty lasten oikeuksien sopimuksessa. Lasten oikeuksien sopimus, YK:n ihmisoikeusinstrumentit ja toimijat sekä Haagin konventiosta tulevat eurooppalaiset standardit ovat yhteinen, Euroopan maiden tunnustama perusta lasten oikeudellisen aseman turvaamiseksi. Näiden säännösten mukaan kaikki alle 18-vuotiaat ovat lapsia ja oikeuksien haltijoita, riippumatta heidän kansallisuudestaan tai turvapaikkastatuksesta. Jokaisen valtion on taattava sekä pääsy valtion alueelle että yksilöllinen turvapaikkamenettely niille lapsille, jotka eivät ole maan

[Näkökulma](#) avaa Nuorisotutkimusverkostossa tehtävän tutkimuksen tuloksia yhteiskunnallisiksi puheenvuoroiksi ja kannanotoiksi. Näkökulmat sisältävät paitsi uutta tietoa nuorista, myös politiikkaan ja käytännön toimintaan suunnattuja ehdotuksia.

Nuorten turvapaikanhakijoiden elämää vastaanottovaiheessa -kirjoitussarja

Kirjoitussarja valaisee turvapaikkaa hakevien nuorten ja heidän parissaan toimivien kokemuksia ensimmäisistä kuukausista Suomessa. Kirjoittajat kuvaavat paitsi nuorten turvapaikanhakijoiden virallista asemaa myös arjen rakentumista, jota leimaavat sekä uudet sosiaaliset suhteet, elämäntavat ja -pakat että odottaminen, kuulumisen katkokset ja tulevaisuuden epävarmuus. Tässä moniäänisessä kirjoitussarjassa nuorten turvapaikanhakijoiden elämää analysoivat sekä tutkijat että nuorten parissa työskentelevät.

[Teemasarjan johdanto](#)

Jokaisen valtion on taattava sekä pääsy valtion alueelle että yksilöllinen turvapaikkamenettely niille lapsille, jotka eivät ole maan kansalaisia. Velvollisuuksiin kuuluu myös ohjauksen ja suojelun tarjoaminen.

kansalaisia. Velvollisuuksiin kuuluu myös ohjauksen ja suojelun tarjoaminen. Valtion on myös ratkaistava, missä maassa lapsen asia käsitellään. Lasten ihmisoikeuksien toteutumisesta ovat vastuussa niin valtio, palvelujen tuottajat, yksityinen sektori kuin lasten huoltajat. (Save the Children 2016.)

Suomessa lastensuojelulaki käsittää sekä kaikkien lasten suojelun että haavoittuvissa tilanteissa olevien lasten tarvitseman erityisen lastensuojelun. Lastensuojelua toteuttavat erityisesti sosiaali, koulutus-, terveys-, turvallisuus- ja oikeussektorit lasten yleisiin kasvuoloihin vaikuttamalla. Periaatteessa kaikkien yhteiskunnallisten sektorien läpi lainsäädännön, menettelytapojen, säännösten ja palveluiden tulisi tukea lasten oikeuksien toteutumista. Turvapaikanhakijoita vastaanotettaessa laaja joukko ammattilaisia ja viranomaisia vastaa turvapaikkaa hakevien lasten arjesta ja palveluista. Lasten tarpeet tulee tunnistaa ja ottaa huomioon liittyen sekä turvapaikanhakutilanteen erityispiirteisiin että lapsen yksilönä. Vaikka lapsella tarkoitetaan kansainvälisessä ja kansallisessa lainsäädännössä alle 18-vuotiaita, kotouttamislain perusteella kunnille korvataan kustannukset myös lastensuojelun jälkihuoltoon rinnastettavien toimien tarjoamisesta yksin saapuneille aikuistuville, 18–21-vuotiaille turvapaikanhakijoille, jotka tarvitsevat erityistä tukea itsenäistymiseen. Jälkihuollon tarjonta on kuitenkin epätasaista eri puolilla Suomea. ([Martiskainen 2016](#)).

Kuva: Mostafa Mohammad Ali

Yksin maahan saapuneen alaikäisen oikeudellinen asema ja kuulemisen ehdot

Kun lapsi saapuu maahan vanhempansa kanssa, vanhempi käyttää lapsen puhevaltaa lasta koskevista asioista. Ennen tilanteen tarkempaa selvittämistä ei ole kuitenkaan välttämättä varmaa, kuka lapsen ensisijainen huoltaja on, joten lapsen kuuleminen on näissäkin tapauksissa tärkeää. Tällöin ensi sijaiset lasten kasvatusta koskevat vastuut, oikeudet ja velvollisuudet ovat joka tapauksessa vanhemmillä tai muilla huoltajilla. Näissä tapauksissa varhaiskasva-

tusikäiset ja sitä nuoremmat lapset viettävät päivät vastaanottokeskuksessa vanhempiensa seurassa, oppivelvollisuusikäiset lapset pääsevät puolestaan aloittamaan koulun.

Yhteiskunnalla on erityinen vastuu silloin kun vanhemmat eivät ole lapsen mukana turvapaikkaa haettaessa. Tässä tapauksessa alaikäiselle määrätään käräjäoikeuden päätöksellä edustaja, jonka tehtävänä on valvoa lapsen edun toteutumista ([Pakolaisneuvonta 2016](#)). Edustaja valvoo, että lasta kohdellaan oikeudenmukaisesti ja asiallisesti Suomessa. Hän toimii lapsen apuna viranomaisasioissa ja osallistuu esimerkiksi turvapaikkahakemuksen käsittelyyn kuuluvaan turvapaikkapuhutteluun. Edustajatoimintaa on kritisoitu, koska tehtävään ei ole kelpoisuusehtoja eikä ammatillista työhönohjausta. Mikään taho ei myöskään koordinoi esimerkiksi sitä, montako edustettavaa yhdellä edustajalla on. On myös hyvä muistaa, että vaikka edustaja valvoo lapsen edun toteutumista, hän ei tee lasta koskevia päätöksiä, vaan viranomaiset tekevät ne.

Sekä normaaliin turvapaikkaprosessiin että yksin maahan tulleiden lasten turvapaikkaprosessiin liittyy lasten oikeuksien toteutumisen kannalta monenlaisia haasteita ja ongelmakohtia. Vanhempiensa kanssa maahan tulleita lapsia ei erikseen kuulla turvapaikkapuhuttelussa, ainoastaan vanhempia. Yksi suomalaisen turvapaikkaprosessiin kohdistettu kritiikki onkin se, että lapsen etua ja kuulemista ei huomioida riittävällä tavalla. Esimerkiksi Jari Sinkkonen on todennut (Förbom 2015, 124), että päätöksissä käytetty toteamus ”lapsen etu on päätöksessä otettu huomioon” voi tarkoittaa mitä tahansa. Jotta lapsen edun toteutumista voisi päätöksistä lähteä arvioimaan, niistä tulisi olla todellista näyttöä lapsen tilanteen arvioinnista, kuten heidän kuulemisestaan.

Lapsen oikeuksien sopimus luo lainsäädännölliset standardit myös tiedon välitykselle turvapaikkamenettelyssä ja vastaanottovaiheen aikana. Lapsen tulee saada tietoa turvapaikkaprosessista kielellä, jota hän ymmärtää. Ammatitaitoiset tulkit, kulttuuritulkit ja viranomaisten kyky asioiden selkokieliseen esittämiseen ovat tärkeitä tämän tavoitteen toteutumiseksi. Prosessissa tulisi kuulla lasta ja huomioida hänen mielipiteensä iän ja kehitystason mukaisella tavalla.

Turvapaikkamenettelyn läpinäkyvyys ja juridinen perustelu, mekanismit päätösten läpikäymisen mahdollisuuteen ja tarkistukseen sekä valitusmahdollisuus ja muutoksenhaku ovat yhtä lailla tärkeitä lapsen edun näkökulmasta. Valitusmahdollisuudet laajenivat hiljattain kun YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen valinnainen pöytäkirja tuli voimaan Suomessa. Sen mukaan lasten oikeuksien laiminlyönneistä voi valittaa Lasten oikeuksien komiteaan, mikäli lopputulosta, jossa lapsen oikeudet toteutuvat ei saavuteta kansallisissa tuomioistuimissa. (Lapsiasiainvaltuutettu 2016.) Prosessi on kuitenkin erittäin hidas, eikä tiedossa ole vielä ennakkotapauksia.

Turvapaikanhakijoiden oikeusavun saatavuutta rajattiin hiljattain ulkomaalaislain muutoksen myötä. Rajaus ei koske ilman huoltajaa saapuneita alaikäisiä, mutta oikeusavun saatavuudessa ja laadussa on kuitenkin huomattavaa alueellista vaihtelua. Samaan aikaan valitusaikaa kielteisestä päätöksestä on lyhennetty, mikä lisää aikapainetta oikeusavun saamisen suuntaan.

Lisäksi lupaprosessiin liittyvät pitkät odotusajat ovat ongelmallisia lasten oikeuksien toteutumisen kannalta. [Vastaanottolain 5. pykälä](#) linjaa lapsen oikeuksien sopimukseen viitaten muun muassa siihen, että ilman huoltajaa saapuneiden lasten hakemusten käsittely on tapahduttava kiireellisesti. Kuitenkin useiden syksyllä 2015 saapuneiden lasten odotusajat Maahanmuuttoviraston ensimmäiseen puhutteluun ovat kestäneet lähes vuoden.

Jotta lapsen edun toteutumista voisi päätöksistä lähteä arvioimaan, niistä tulisi olla todellista näyttöä lapsen tilanteen arvioinnista, kuten heidän kuulemisestaan

Vastaanottokeskukset laitoksina

Suomen vastaanottojärjestelmän kapasiteetti oli vielä syksyyn 2015 tullessa pieni. Sitä nostettiin nopeasti turvapaikanhakijoiden määrän kasvaessa, ja kaikki tulijat saivat katon päänsä päälle. Tässä yhteydessä uusia vastaanottokeskuksia perustettiin myös paikkakunnille, joissa ei ollut aiemmin ollut pakolaisten tai turvapaikanhakijoiden vastaanottoa, mikä aiheutti kysymyksiä, ennakkoluuloja ja epävarmuutta niin paikallisten kuin eri alojen ammattilaisten parissa.

Vastaanottokeskusten perustehtävänä on turvapaikanhakijoiden välittömästä suojasta huolehtiminen. Ne tarjoavat turvapaikanhakijoille majoituksen, järjestävät välttämättömät sosiaali- ja terveyspalvelut, huolehtivat tarvittaessa toimeentulosta, järjestävät työ- ja opintotoimintaa ja tarvittavat tulkkipalvelut sekä antavat neuvontaa oikeusavun saamisessa. Maahanmuuttovirasto vastaa kaikista vastaanottokeskuksista. Sosiaali- ja terveysministeriö, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos sekä Kuntaliitto [ovat ohjeistaneet](#) kuntia palveluiden tarjoamisessa turvapaikanhakijoille.

Ilman huoltajiaan saapuneet lapset sijoitetaan alaikäisyksiköihin, mitoitukseltaan lastensuojelulaitosta vastaavaan ryhmäkotiin (0–15-vuotiaat) tai tukiasumisyksikköön (16–17-vuotiaat). Edellä mainittujen tehtävien lisäksi ryhmäkodeissa tärkeänä osana on lasten iänmukainen huolenpito: hoito, kasvatusta ja tuki. Tuettua asumista ovat tarjonneet Suomessa myös kansanopistot. Nämä kokemukset ovat olleet hyviä, sillä opistoissa myös oppivelvollisuusiän ylittäneet lapset ovat saaneet koulutusta. Oleellista on myös se, että näin on syntynyt mahdollisuuksia turvapaikanhakijoiden ja suomalaisten opiskelijoiden välisille kontakteille. ([Ritari & Piitulainen 2015.](#))

Vastaanottokeskuksissa asuminen on sekä henkilökunnan että turvapaikanhakijoiden kuvausten perusteella haastavaa. Perheet elävät ahtaissa tiloissa, ja naapureina on vieraita ihmisiä eri kulttuureista. Kaikkien asukkaiden tulevaisuus on epävarma. Väsyneiden ja ahdistuneiden vanhempien toimintakyky ei aina riitä tarjoamaan lasten tarvitsemää hoivaa ja huolenpitoa. Lapset voivat oirehtia eri tavoilla, kuten esimerkiksi itkuisuudella, raivokkuudella, pelokkuudella, sulkeutumisella tai ylivilkkaudella. Vanhemmat tarvitsevat usein ammattilaisten ja vapaaehtoisten apua löytääkseen keinoja tilanteiden rauhoittamiseksi. Vastaanottokeskusten työntekijöillä ei aina ole riittävästi resursseja työskennellä lasten erityiskysymysten parissa. Joissakin keskuksissa on kuitenkin palkattu perhetyötä tekeviä työntekijöitä, joilla voi olla osaamista muun muassa traumatyössä.

Pelastakaa Lapset ry on aloittanut vastaanottokeskuksissaan [Lapsiystävällinen tila -toiminnan](#), joka perustuu arvioituun lasten ja vanhempien kriisitilanteeseen ja tuen tarpeeseen. Se pohjautuu kansainväliseen malliin, jota toteutetaan erityisesti humanitaaristen kriisien keskellä elävien ja niitä paenneiden lasten ja heidän perheidensä tukemiseksi. Toiminnan idea on, että kovia kokeneille ja poikkeuksellisissa oloissa eläville lapsille tarjotaan turvallinen ja mieluisa paikka, jossa he voivat toipua traumaattisista tapahtumista, jossa heitä kuunnellaan ja tuetaan ja heille tarjotaan mahdollisuus kehittyä ja samalla sopeutua uuteen ympäristöön. Tilassa on valmennettujen vapaaehtoisten järjestämää toimintaa, jota koordinoivat Pelastakaa Lasten työntekijät. Tavoite on, että kaikki Suomen vastaanottokeskukset, joissa majoittuu lapsia, saisivat oman lapsiystävällisen tilan.

Lapsiystävällisyydessä voidaan katsoa olevan kyse myös lasten oikeuksista perheeseen. Ilman huoltajaa saapuneiden lasten perhesuhteiden kannalta erityisesti perheenyhdistämisen vaikeutta voidaan pitää lasten oikeuksien to-

Vastaanottokeskusten perustehtävänä on turvapaikanhakijoiden välittömästä suojasta huolehtiminen

teutumisen esteenä. Perheen merkitys hyvinvoinnille ja kotoutumiselle tunnetaan Suomessakin laajasti, mutta mahdollisuuksia perheenyhdistämiseen on jatkuvasti heikennetty. Nykyisessä muodossaan perheenyhdistämisen toimeentulo vaatimukset koskevat myös lapsia, ja pohjoismaisessa vertailussa Suomen linja on tiukka.

Pohjoismaissa ajatellaan helposti, että meillä on hyvin toimivat instituutiot ja viranomaiset ovat asioiden tasalla. Tämä ei saa johtaa illuusioon järjestelmän toimivuudesta myös muuttuneissa yhteiskunnallisissa tilanteissa. Vuosien 2015 ja 2016 poikkeuksellisten kokemusten perusteella näyttäisi siltä, että viranomaisilla on kyllä tietoa, mutta taidot tunnistaa uusia ilmiöitä ja niiden tuomia vaatimuksia ovat puutteelliset. Ohjeistuksia ja koulutusta tarvitaan turvapaikanhakuprosessin aikana ja sen jälkeen, muun muassa lasten- ja ihmisoikeusrikkomusten tunnistamiseen. Arviolta 10 000 lasta on kadonnut Euroopassa maahantulon jälkeen. Hyvin vähän tietoa on siitä, mitä näille lapsille on tapahtunut. Paperittomiksi jäävät lapset ovat äärimmäisen haavoittuvassa asemassa, ja tietoon on tullut tapauksia, joissa heitä on joutunut esimerkiksi seksuaalisen hyväksikäytön uhreiksi.

Olen painottanut kirjoituksessani alaikäisten turvapaikanhakijoiden haavoittuvaa asemaa ja heidän oikeuksiensa loukkaamiseen liittyviä riskejä. Haavoittuvuudestaan huolimatta lapsilla ja nuorilla on myös kykyä selviytyä ja sopeutua sekä oppia, usein nopeammin kuin aikuisilla. On ilmeistä, että he ovat aktiivisia omissa asioissaan ja yhteisöissään, kunhan viranomaiset ja ammatillaiset vain näkevät ja kuulevat heidät.

Lähteet

- Förbom, Jussi (2015) *Väki, valta ja virasto. Maahanmuuttovirasto ja suomalainen turvapaikapolitiikka*. Helsinki: Into Kustannus.
- [Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta.](#)
- [Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikan vastaanotosta 493/1999.](#)
- [Martiskainen, Taina \(2016\) Jälkihuollon erityiskysymys: Yksin Suomessa – ilman huoltajaa tulleiden lasten jälkihuolto. Teoksessa Pukkio, Saana & Hipp, Tiia \(toim.\) *Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkihoon.* Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.](#)
- [Pakolaisneuvonta \(2016\). Turvapaikanhakijalasten vastaanotto ja edustaja.](#)
- [Ritari, Anni & Piitulainen, Mirja \(2016\) *Ilman huoltajaa saapuneet lapset ja nuoret. Kokemustieto käyttöön vastaanoton kehittämisessä.* Helsinki: Pelastakaa lapset ry.](#)
- [Save the Children \(2008\) *Child Friendly Spaces in Emergencies: A Handbook for Save the Children Staff.*](#)
- [Save the Children \(2016\) *Putting Children at the Forefront. Save the Children's recommendations for a child-centered EU agenda on migration. Rome: Save the Children Italy.*](#)
- [Sosiaali- ja terveysministeriö \(2016\) Turvapaikanhakijoiden oikeus lastensuojelun palveluihin. Tiedote.](#)
- [Terveyden ja hyvinvoinnin laitos \(2016\) Turvapaikanhakijalapsen lastensuojelun asiakkaina. Lastensuojelun käsikirja.](#)

Kirjoittaja

Mirja Piitulainen
Projektikoordinaattori
Pelastakaa Lapset ry

Yhteystiedot

Nuorisotutkimusseura ry.
Asemapäällikönkatu 1 (3. krs)
00520 Helsinki
p. 020 755 2662
toimisto@nuorisotutkimus.fi
www.nuorisotutkimusseura.fi

Kirjoitussarjan toimittajat:
Veronika Honkasalo, Karim Maiche,
Henri Onodera, Marja Peltola ja
Leena Suurpää